

O ODNOSIH KRANJSKE DEŽELE IN HABSBUŠKE ISTRE V KRANJSKIH VIRIH 16. STOLETJA

Daniela JURČIČ ČARGO

Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

IZVLEČEK

Prispevek obravnava odnose kranjskih deželnih stanov do Kranjski priključenih gospostev v Istri v 16. stoletju. Te odnose so na političnem področju zaznamovala prizadevanja kranjskih deželnih stanov po močnejšem povezovanju dveh dežel in vključevanju istrskega prostora v kranjske upravne in sodne inštitucije. Na drugi strani so maloštevilni istrski plemiči poskušali ohraniti svojo samostojnost in privilegije, ki so jih pridobili v času vladavine goriških grofov. Poleg političnih sta obe deželi povezovali obrambni, gospodarski ter na strani Kranjske tudi fiskalni interesi.

Ključne besede: Kranjska, deželni stanovi, Pazinska grofija, povezovanje

ZGODOVINSKI RAZVOJ

Ko so Habsburžani po smrti goriškega grofa Alberta IV. leta 1374 podedovali Slovensko marko, Metliko in Istro, je slednja v ustavno-pravnem smislu bila že oblikovana kot dežela (Prim. Štih, 1993, 55-70). Privilegij Alberta IV. Goriškega iz leta 1365, ki je plemičem potrjeval njihove pravice in svoboščine ter kasnejše potrditve tega privilegija, ki so jih zapovrstjo opravili Habsburžani kot novi deželni knezi,¹ kažejo, da privilegij sodi med osnovne dokumente deželne ustave (Štih, 1993, 55). Za celotno posestvo bivše goriške, od 1374 habsburške Istre, so goriški grofje uporabljali pojem Istrska grofija ali Istrska dežela (Grafschafft zu Isterreich, das Land ze Isterreich) (Kandler, 1898, citirana listina). V avstrijskih listinah se od leta 1379 pojavlja tudi naziv Pazinska grofija (Grafschafft Mitterburg), vendar je že Leopold III. ločil pojem "das Land ze Isterreich und die Grafschafft ze Mitterburg".² Istrska grofija je bil naziv za

vsa goriška posestva v Istri in je predstavljala fevdalni sklop nekaj gospostev, med katerimi je bilo največje Pazinska grofija. Le-ta je bila direktno podrejena goriškemu grofu oziroma njegovemu glavarju v Pazinu, v njeni sestavi so bili številni mestni in vaški komuni. Ostala majhna gospostva v Istri niso bila vključena v upravni aparat Pazinske grofije in so bila dedni fevdi, ki so jih goriški grofje podeljevali svojim ministerialom.

V drugi polovici 15. stoletja³ je habsburška Istra obsegala Pazinsko grofijo (s številnimi mestnimi in vaškimi komuni), gospostva Lupoglav, Kožljak, Kršan, Grdoselo, Račice, Momjan, Buzet, Barban in Paz (De Franceschi, 1963, 153) ter nekatera cerkvena posestva. Gospostvo Rašpor je Ana, hčerka Majnharda VII. Goriškega⁴ leta 1402 prodala Benečanom (Klen, 1972, 7-29; Štih, 1994, 100). Večje teritorialne spremembe je v habsburški Istri povzročila devetletna vojna⁵ med Beneško republiko in Cambrajsko ligo (1508-1516). Z mirovnimi pogajanjmi, ki so se za istrska posestva za-

1 Privilegij so istrskemu plemstvu potrdili: avstrijski vojvoda Leopold III. leta 1374, nadvojvoda Ferdinand I. leta 1523 in nadvojvoda Karel leta 1567 ter cesarji Firdrik III. leta 1444, Maksimilijan I. leta 1494, Karel V. leta 1520, Rudolf II. leta 1593 ter Ferdinand III. leta 1683. Prim. Levec, 1898, 285-292; Mitis, 1902, 99; ARS, AS-1063, kronološka zbirka listin.

2 De Franceschi, 1963, 37 ter objava listine vojvode Leopolda III. v prilogi št. 8: Gradec, 1379, 30. december.

3 Leta 1498 je bil izdelan urbar Pazinske grofije, ki vsebuje popis vseh komunov (prim. Klen, 1969, 53-159).

4 Leta 1342 se je albertinska linija goriških grofov razdelila na ožjo goriško vejo (Henrik II., Majnhard VII.) in na istrsko vejo (Albert IV.). Albert je dobil posestva v Istri, Slovenski marki in Beli krajini (Štih, 1994, 34-35).

5 Več o vojnih operacijah v Istri prim. De Franceschi, 1963, 61-69.

ključila 29. julija 1523, so Habsburžani v Istri izgubili Momjan, Završje, Vižinado, Račice, Barban in Rakalj, Draguč in Sovinjak z Vrhom (De Franceschi, 1963, 69).

Po prehodu v habsburške roke so bile nove dežele Slovenska marka, Metlika in Istra kot državno-neposredna ozemlja, ločene od ostale Kranjske. Med letoma 1438 in 1441 so vse tri dežele postale Kranjski "priključena" gospostva (angereichte Herrschaften) (Kos, 1958, 254-255). Po nastopu goriške dediščine se je vojvoda Leopold, ki so mu po delitvi habsburških posestev (25. 9. 1379) pripadle južne avstrijske pokrajine, odločil dati svoja nova gospostva v Istri s Pazinsko grofijo v upravljanje devinskim gospodom.⁶ Moška linija Devinskih je izumrla s smrtjo Huga IX. leta 1399. Njegova gospostva in hipotekarne pravice je leta 1406 podedovala švabska rodbina Walsee-Ens (De Franceschi, 1963, 45; Marušič, 1988, 244-245). Devinski gospodje in predvsem Walseejevci so v Pazinski grofiji razvili upravo, ki se ni bistveno razlikovala od goriške. Pazinsko grofijo je upravljal njihov namestnik - glavar. Majhne gradove, ki so pred njihovim prihodom bili privatna gospostva, so podredili glavarju v Pazinu in jih dali v upravljanje upraviteljem (Pfleger) (De Franceschi, 1963, 46). Sodno upravo so izvrševali preko poverjenikov avstrijskih vojvod, to je preko deželskega sodnika za kazensko sodstvo (De Franceschi, 1963, 48). V času, ko je bila Pazinska grofija pod upravo Devinskih in Walseejevcev ter v prvem obdobju po priključitvi h Kranjski, se je v komunih pazinskega fevda razvila precejšnja avtonomija. Leta 1409 so nekateri komuni v Pazinski grofiji imeli pravico uporabe pečata in pravico do mestnega obzidja. O tem priča listina, izstavljena v Pazinu 22. novembra 1409 po zadušitvi upora prebivalcev pazinskega komuna proti Walseejevcem (Klen, 1971, 263-278). Na izstavljeni listini so svoje pečate, na katerih so upodobljena mestna obzidja, pritrtili komuni Pičan, Gračišče in Barban (Klen, 1971, 263).

Ko je leta 1435 Walseejevcem potekla zakupna pogodba za istrska gospostva, je vojvoda Friderik (poznejši cesar Friderik III.) hipotekarna gospostva odkupil, jih podredil dvorni komori in dal v upravljanje lastnim glavarjem (De Franceschi, 1963, 49). S tem dejanjem povezujemo priključitev istrskih posestev h Kranjski. "Nova" Kranjska je bila razdeljena na štiri glavarstva: Kranjsko, Postojno in Kras, Istro ter Metliko (Kos, 1958, 254-255). Z nastopom cesarja Friderika III. in še bolj njegovega sina Maksimilijana I. se je za Istro začelo obdobje intenzivnejšega priključevanja h kranjskim deželnim organom, omejevanja starih plemiških svoboščin in samouprave v istrskih komunih.

KRANJSKI DEŽELNI STANOVİ IN HABSBURŠKA ISTRA V 16. STOLETJU

1. Uprava in sodstvo

Povezava Istre s Kranjsko izvira iz zgodnjega srednjega veka, ko so bili kranjski plemiči istočasno tudi istrski mejni grofje (Andechs-Meranski, Weimer-Orlamünde).⁷ S priključitvijo na Kranjsko je Istra zaradi vrste pravnih aktov, s katerimi so ji Habsburžani priznavali njeno ustavno-pravno samostojnost, svoj poseben položaj glede na Kranjsko zadržala tudi naprej (Štih, 1993, 56; Vilfan, 1996, 197). Ozemlje habsburške Istre je bilo vse do Napoleonovih vojn razdeljeno na Pazinsko grofijo, ki je bila deželnoknežja komorna posest, ter na vrsto manjših gospostev, nad katerimi je deželni knez obdržal teritorialno suverenost, bila pa so dedni fevdi v rokah posameznih plemiških rodbin. Pazinsko grofijo v upravnem smislu zato razumemo kot deželnoknežje komorno premoženje, ki je bilo večkrat dano v zakup oziroma v zastavo ter bilo izvzeto tako iz deželne uprave kot iz deželnega obdavčenja. Ostala gospostva v habsburški Istri so predstavljala tisti del ozemlja, nad katerim je svoje pravice (predvsem do obdavčenja) izvrševala Kranjska oziroma njeni deželni stanovi. Razen posvetnih posestev so bila izvzeta iz upravnega aparata komornega premoženja tudi nekatera že omenjena cerkvena gospostva. Nad Pazinsko grofijo je direktno oblast izvrševal deželni knez preko svojega organa - kranjskega deželnega vicedoma. V Pazinski grofiji je obstajal posebni upravni sistem, ki ga je vodil pazinski glavar (ali kapetan, Hauptman). Ta je bil vladarjev namestnik na celem področju habsburške Istre. Po letu 1522 je pazinskemu glavarju, kot inštanci komorne uprave na nivoju dežele, postal nadrejen kranjski vicedomski urad (Šumrada, 1983, 81). Ko je v začetku 16. stoletja deželni knez svoja gospostva predvsem zaradi fiskalnih interesov dajal v zastavo ali rešilni kup (Vilfan, 1996, 323-324), je tudi Pazinska grofija prehajala iz rok enih gospodov v roke drugih. V tem času se je dogajalo, da so bili zastavni imetniki hkrati tudi pazinski glavarji. Pazinski glavar je nadzoroval in vodil upravo ter skrbel za obrambo. Finančne zadeve je od druge polovice 16. stoletja vodil protipisar (Gegenschreiber) (De Franceschi, 1963, 136). Zaradi že omenjenega dualizma oblasti v Istri se je tudi na področju sodstva razvilo nekaj posebnosti. Po privilegiju iz leta 1365 je plemstvo imelo svoje patrimonialno sodstvo, to je sodstvo nad položniki v manjših civilnih in kazenskih zadevah. Zaradi velikega deželnoknežjega premoženja se patrimonialno

6 Hugo VIII. Devinski, Leopoldov pristaš in somišljenik je bil istrski mejni grof, glavar v Istri, Trevisu in na Kranjskem. Za goriškimi grofi je bil najmočnejši dinast v Julijski krajini (De Franceschi, 1963, 43-44; Štih, 1994, 59).

7 Ulrik Weimer-Orlamünde je združil ves slovenski jug od morja in hrvaških meja do Kravank: Bertold III. in Bertold IV. Andechs-Meranska sta združila deželno upraviteljstvo na Kranjskem in krajinsko oblast v Istri ter številne fevde v obeh krajinah (prim. Kos, 1955, 178-180, 254-261).

sodstvo v Istri ni razvilo, večina Istre je poznala le deželsko sodstvo (Vilfan, 1996, 214). Nekaj vesti o patrimonialnem sodstvu zasledimo pri gospostvih, ki niso bila vključena v Pazinsko grofijo. Tako v urbarju Lupoglavskega gospostva iz leta 1523 zasledimo vest, da gospostvo nima deželskega sodišča. Podložnikom je sodil njihov zemljiški gospod (ARS, AS-1, 98, fol. 6r). Koliko časa je to patrimonialno sodišče delovalo, ni povsem jasno. Konec 16. stoletja se v kranjskih virih v Lupoglavu že omenja deželsko sodišče (ARS, AS-1, 185, sv. 10; AS-2, 435, fol. 69, 437, fol. 1337). V istem času se v virih pojavljajo še vesti o deželskem sodišču Kožljak (ARS, AS-2, 437, fol. 1301). Obe gospostvi sta bili zunaj Pazinske grofije, obstoj njunih deželskih sodišč zato dokazuje, da se je v Istri dejansko razvilo le deželsko sodstvo (Prim. Vilfan, 1996, 214). Sojenje v težjih kazenskih zadevah podložnikov je opravljal deželski sodnik (Landrichter), ki ga je imenoval pazinski glavar (De Franceschi, 1963, 136-137). Pazinsko deželsko sodišče je bilo privilegirano (samo je izvrševalo sodstvo nad življenjem in smrtjo in imelo svojega krvnega sodnika) in bilo podrejeno kranjskemu deželnemu vice-domu (Polec, 1928, 121). V civilnih in manjših kazenskih zadevah so bila za podložnike pristojna županska sodišča. Ta so delovala na področju Pazinske grofije in na ozemlju drugih gospostev v habsburški Istri. Ob pomankanju prisodnikov za plemiško ograjno sodišče so županska sodišča sodila tudi plemičem.

Podlaga za dotedanji posebni upravni razvoj v Istri, Slovenski marki in Metliki je bil privilegij Alberta IV. Goriskega iz leta 1365. Avstrijski vladarji so s potrditvami svoboščin, ki jih je plemstvu zagotovil omenjeni privilegij, priznavali "priključenim" deželam posebnosti. Te potrditve pa dokazujejo, da istrska gospostva dejansko še v 16. stoletju v upravnem smislu s Kranjsko niso bila enotno telo. Kasnejši razvoj dogodkov je pokazal, da je bil namen novih vladarjev poenotenje uprave na Kranjskem in v njenih "priključenih" gospostvih. Glavna institucija posebnega statusa istrskega plemstva (ter plemstva v Slovenski marki in Metliki) je bilo posebno ograjno sodišče (Štih, 1994, 178; Levec, 1898, 279). Le-to je bilo redna civilna personalna instanca plemičev, ki so bili člani deželnega zbora in realna instanca za zemljišča, vpisana v imenjsko knjigo (Polec, 1928, 129). Po privilegiju iz leta 1365 je imelo plemstvo v Pazinski grofiji pravico do sodstva pred lastnim glavarjem. Prav izrecno je plemstvu v Istri in Slovenski marki zagotovil neodvisnost od ljubljanskega ograjnega sodišča Habsburčan Albreht III. leta 1374 (Vilfan, 1943, 87). In prav ta instanca je bila v 16.

stoletju jabolko spora med istrskimi in kranjskimi plemiči, dokončna podreditev istrskega plemstva ljubljanskemu ograjnemu sodišču pa tisti dogodek, ki je označil dejansko priključitev Istre h Kranjski. Istrsko plemstvo je bilo maloštevilno⁸ in zato vsaj od začetka 16. stoletja dalje ni moglo sestaviti svoje pravde. Kljub maloštevilnosti ni hotelo sodelovati v ljubljanskem ograjnem sodišču in se je raje pustilo soditi pred županskimi sodišči, ki so sodila tudi podložnikom (Vilfan, 1996, 206-207). Iz let 1528 in 1530 sta se ohranili pritožbi kranjskih deželnih stanov, ki jih je motilo, da so se plemiči sodili na sodiščih, pristojnih za podložnike. Od vladarja so zahtevali, naj plemiče v Istri podredi ljubljanskemu ograjnemu sodišču, na katerem naj sodelujejo kot prisodniki in kot stranke (ARS, AS-2, 301, fol. 345-384; Vilfan, 1943, 84-89). Kranjski stanovi so v svoji prošnji navedli primer ograjnega sodišča v Slovenski marki, ki ga je ljubljanskemu ograjnemu sodišču podredil cesar Maksimilijan I. Stanovi so zagotovili, da s tem plemičem v Slovenski marki niso bile odvzete njihove svoboščine, ter predlagali, da se zadeva uredi na enak način tudi za istrsko plemstvo. Torej, veljava svoboščin bi se formalno obdržala, čeprav bi se dejansko ukinita (Prim. Vilfan, 1943, 87). Vladar na prošnje stanov jasnega odgovora ni dal, obljubil je le posredovanje pri istrskem plemstvu (Vilfan, 1943, 87). Protokoli ljubljanskega ograjnega sodišča so ohranjeni od leta 1542 dalje, zato ne moremo ugotoviti, kdaj so se istrski plemiči začeli pojavljati na sojenjih pred omenjenim sodiščem. Po pregledu prvih dveh ohranjenih protokolov (ARS, AS-306, 1, 2) iz let 1542-1544 in 1546-1547 ugotovimo, da so se v tem času istrski plemiči že pravdali v Ljubljani. V prvi knjigi so omenjeni le trije spori istrskih plemičev, v naslednji knjigi je procesov veliko več. Zaradi tako majhnega števila procesov istrskih deželanov, ki se omenjajo v letih 1542-44, smemo domnevati, da so nekateri verjetno nadaljevali s prakso urejanja zadev pred županskimi sodišči. Ker se gradivo ni ohranilo, nimamo natančnega podatka, kdaj in na kakšen način se je izvedla podreditev istrskega plemstva ljubljanskemu ograjnemu sodišču. Gotovo je, da se je to zgodilo po letu 1530 ter da je ljubljansko ograjno sodišče do konca prve polovice 16. stoletja dokončno zaživele kot institucija, pristojna za civilne spore plemičev iz Istre. Prvo tretjino 16. stoletja odnose Kranjske do Istre zaznamuje želja kranjskih deželnih stanov, da svoja priključena gospostva čim tesneje vežejo na deželo in njene institucije. V tem obdobju status Istre in njene povezave s kranjskimi upravnimi, sodnimi in finančnimi institucijami še ni bil natančno opredeljen. Verjetno je to razlog, da med

⁸ V 16. stoletju je deželni knez podredil nekatere fevde in jih vključil v upravni sistem Pazinske grofije (Boljun, Kaščerga). Nekateri fevdi so postali deželnoknežja last, vendar niso bili vključeni v Pazinsko grofijo, pač pa jih je deželni knez dajal v zastavo (Lupoglav). Nekateri fevdi so z mirom v Trentu leta 1535 postali beneški (Momjan, Račice, Barban, Rakalj). Skupaj z omenjenimi dogodki so k zmanjševanju števila plemičev prispevale vojne in epidemije kuge.

gradivom kranjskih deželnih stanov iz prve tretjine 16. stoletja najdemo številne pritožbe in prošnje, ki izražajo željo, naj se status Istre do Kranjske natančneje določi in omogoči sodelovanje istrskih in kranjskih deželanov. V tem času je bila Istra navzven povezana s Kranjsko predvsem zaradi dejstva, da so se nekateri istrski plemiči udeleževali zasedanj kranjskega deželnega zbora.⁹ V dopisih uradov, pritožbah kranjskih deželnih stanov, ob potrditvah privilegijev in drugih prilikah so se Kranjski priključena gospostva zmeraj posebej omenjala. Spor zaradi neomembe Istre, Slovenske marke in Metlike, ki se je zgodil leta 1510 (ARS, AS-2, 314, 4. 10. 1510) jasno kaže, kako je bilo kranjskim deželnim stanovom pomembno, da so se v njihove inštitucije vključevali tudi privilegirani stanovi iz priključenih gospostev. Tega leta se namreč na zasedanju kranjskega deželnega zbora, ki ga je sklical cesar Maksimilijan I., plemiči iz priključenih gospostev niso pojavili (ARS, AS-2, 314, 4. 10. 1510). Kranjski deželani so glavni razlog njihovemu izostanku videli v spodrsanju cesarske pisarne, ki v sklicnem pismu ni posebej izpostavila priključenih gospostev, pač pa so na sklic bili povabljeni le kranjski deželani. Kranjski stanovi so si želeli sodelovanja plemstva iz priključenih gospostev, le-ti so bili na to pripravljeni le, če so bili v sklicnih pismih posebej omenjeni. To je namreč pomenilo ohranitev njihovega posebnega statusa. Z neprihajanjem na zasedanja kranjskega deželnega zbora so svoje nasprotovanje tudi jasno izpostavili. Pri tem je zanimivo, da so zasedanje deželnega zbora "bojkotirali" tako plemiči iz Istre kot plemiči iz Slovenske marke in Metlike, čeprav se o tem verjetno niso mogli posebej dogovoriti.

Leta 1512 so na zboru dolnjeavstrijskih dežel v Gradcu stanovi protestirali, ker je cesar Maksimilijan I. v času avstrijsko-beneške vojne Pazinsko grofijo, Trst, Kras in Goriško grofijo v sodnih zadevah podredil cesarskemu regimentu v Innsbrucku, ter zahtevali, da se omenjene dežele podredijo organom, pristojnim za dolnjeavstrijske dežele.¹⁰ Stanovi so se bali, da bodo na ta način nad omenjenimi ozemlji izgubljali svoj vpliv in, nenazadnje, da bodo izključena iz njihove uprave. Cesar je na pritožbe odgovoril, da z ustanovitvijo regimenta v Innsbrucku ni nameraval zmanjševati svoboščin in pravic deželnih stanov. Regiment je ustanovil le kot apelacijsko inštanco za težja kazniva dejanja (Verbič, 1980, 63). Svoje pritožbe so koroški in kranjski deželni stanovi ponovili še 21. aprila 1512 in vnovič zahtevali

priključitev gospostev Luentz, Gmunden, Pazin, Trst in Kras k "matičnima" vojvodinama (Verbič, 1980, 71). Zadeva ni bila rešena še leta 1515, saj so na zboru v Gradcu, 2. februarja 1515, stanovi notranjeavstrijskih dežel vnovič zahtevali, da se sporna gospostva vrnejo pod upravo notranjeavstrijskih dežel oziroma pod oblast regimenta, pristojnega za ostale notranjeavstrijske dežele. Svojo zahtevo so utemeljevali z dejstvom, da so sporna področja od starih časov v apelaciji pripadala hiši notranjeavstrijskih dežel (Verbič, 1980, 122-126; Mitis, 1902, 103). Razrešitev tega problema so kranjski deželni stanovi pogojevali z rešitvijo ostalih cesarskih predlogov. Problem jurisdikcije regimenta v Innsbrucku nad Istro so kranjski stanovi ponovno izpostavili leta 1528 (ARS, AS-2, 301, fol. 375). Stanovi so ponovno prosili, naj se Kras in Istra v apelaciji pritegneta k notranjeavstrijski vladi. Kako se je spor razrešil, iz virov ni razvidno.¹¹ Regiment na Dunaju je svojo vlogo upravnega in sodnovrhovnega organa za skupino notranjeavstrijskih dežel opravljal tudi v času nadvojvode Ferdinanda (Vilfan, 1996, 340).

Koliko so kranjskim deželnim stanovom pomenila njihova priključena gospostva, se je pokazalo tudi ob delitvi habsburških dežel med cesarjem Karlom V. in njegovim bratom, nadvojvodo Ferdinandom leta 1521. Z delilno pogodbo (29. 4. 1521) so nadvojvodi pripadle tudi notranjeavstrijske dežele. Toda Goriška grofija, Trst, Reka s Krasom, Pazinska grofija, Slovenska marka in nekdanja goriška zahodna Koroška so pripadle cesarju Karlu V. Omenjene dežele je nameraval priključiti svojim italijanskim pokrajinam (Mitis, 1902, 104). Kranjski in koroški deželni stanovi so se taki delitvi uprli in se na državnem zboru 12. 6. 1521 postavili na stran nadvojvode Ferdinanda ter zahtevali, naj omenjene dežele ostanejo sestavni del vojvodin Kranjske in Koroške. Ohranil se je odgovor kranjskih deželnih stanov na predlog delitve habsburških dežel (ARS, AS-2, 317, junij 1521). Svoje nasprotovanje delitvi Istre, Slovenske marke in Trsta od Kranjske so utemeljevali po gospodarski in politični plati. Opirali so se na prizadevanja cesarjev Friderika III. in Maksimilijana I., češ da omenjenih ozemelj nista brez razloga priključila h Kranjski: to sta namreč uredila zaradi lažjega upravljanja nad komornim posestvom ter iz zaupanja kranjskim deželnim stanovom. Ponovna odcepitev bi pomenila zmanjševanje kranjskih deželnih svoboščin, saj bi se ponovno vpeljala posebna ograjna sodišča in s tem bi se zmanjšal obseg

9 Levec, 1898, 280. Najstarejši ohranjeni protokoli zasedanj deželnega zbora in odbora so iz leta 1530, zato ne moremo preveriti, kateri plemiči so sodelovali na kranjskem deželnem zboru.

10 Verbič, 1980, 61-62. Ljubljana, 1512, 24. januar. Leta 1490 ustanovljeni regiment (vlada) v Innsbrucku je izvrševal sodno oblast nad gornjeavstrijskimi deželami. Za dolnjeavstrijske dežele (Zgornja in Spodnja Avstrija ter notranjeavstrijske dežele) je bil leta 1493 ustanovljen regiment s sedežem na Dunaju. Regiment je najprej deloval kot začasno, od leta 1510 kot stalno namestništvo. Istega leta, po odpravi "komornega sotišča", je cesar Maksimilijan I. na regiment prenesel apelacijske zadeve. Vilfan, 1996, 338-340; Zgodovina Slovencev, 1979, 250.

11 Kranjski deželni stanovi so pri poskusu podreditve omenjenih krajev inšbruski vladi izbojevali zmago. Prim. Pirchegger, 1929, 497.

delovanja kranjskega ogradnega sodišča.¹² Gospodarsko bi odcepitev prizadela stanove predvsem zaradi posestev, ki so jih deželani imeli v Slovenski marki, saj bi bila ta posestva poslej pod oblastjo drugega vladarja. Stanovi pravijo, da četudi gre za oblast dveh bratov, dva oblastnika pomenita dvojno oblast, dvojne zakone in pravila. Deželnega kneza naj bi delitev v gospodarskem pomenu prizadela predvsem zaradi nujnega omejevanja trgovanja proti morju, ki se je v 16. stoletju že lepo razvijalo.¹³ Trgovanje je prinašalo dobiček tako stanovom kot tudi deželnemu knezu. Dvojna oblast pa bi pomenila uvedbo dodatnih carin, mitnin, mostnin in podobno, ker vsak gospod (vladar) ščiti svoje interese. Posledično bi to pomenilo nazadovanje trgovine proti morju. Že takrat so imeli stanovi pri trgovanju z morja na kopno in obratno velike težave s Tržačani in deželnoknežjimi podložniki, nad katerimi so se tudi pritoževali. Delitev, so menili stanovi, bi trgovino ustavila, saj bi se spori le poglobili, potovanja bi bila počasnejša, še bolj bi se razvijalo tihotapstvo (ARS, AS-2, 317, junij 1521). Naslednji pomislek ob predlagani delitvi so imeli stanovi zaradi turške nevarnosti: če naj bi ostalo na predlagani delitvi, bi se pomoč proti Turkom delila na dva dela. Stanovi so menili, da je le enotna pomoč zadostna in učinkovita. Pogajanja o organizaciji obrambe med obema bratoma bi bila v vsakem primeru dolgotrajna in zamudna, turška nevarnost pa zahteva takojšnje ukrepanje in vpoklic se mora izvrševati z enega mesta. Po enoletnih pogajanjih je bila v drugi delilni pogodbi, sklenjeni v Bruxellesu 16. marca 1522, potrjena pridružitve omenjenih posestev h Kranjski in Koroški (Mitis, 1902, 104) in šele nato so stanovi izvršili dedno poklonitev.

Leta 1528 je deželni knez v Istro zaradi raznih sporov med istrskimi komuni poslal komisijo, ki ji je predsedoval upravnik goriškega glavarstva Erazem Dornberški (ARS, AS-2, 301, fol. 373-375). Kranjski deželni zbor se je na to odločitev nadvojvode pritožil. Ker je bila Istra združena s Kranjsko (dem. Land eingeleibt), stanovi niso mogli sprejeti, da so komisijo sestavljali ljudje, ki niso bili kranjski deželani. Stanovi so se spraševali, zakaj se Istro tako v sodni upravi kot tudi na druge načine želi ločiti od Kranjske, in poudarili, da je to za stanove nesprejemljivo (ARS, AS-2, 301, fol. 373-375). Izrazili so tudi željo, da se omenjena komisija odpravi, njeni ukazi naj bi bili proti deželnim svoboščinam, saj se je o sporih med istrskimi komuni razpravljalo na deželskih sodiščih (ARS, AS-2, 301, fol.

373-375). Na podoben način so se kranjski deželni stanovi pritožili nadvojvodi Ferdinandu zaradi položaja pazinskega glavarja in njegovega upravnika. Čeprav je bila Pazinska grofija komorno premoženje in torej izvzeta iz stanovskega vpliva, so želeli kranjski stanovi vzdrževati njeno povezanost s Kranjsko tako, da so od nadvojvode zahtevali, naj se na mestu pazinskega glavarja in upravnika ne nastavlja tujci (ARS, AS-2, 302, fol. 255-270, fol. 281, fol. 320-321). Nadvojvoda je obljubil, da bo zadevo uredil tako, da se ne bo nihče nad tem pritoževal.

V času, ko so kranjski in koroški deželni stanovi poskušali uveljaviti svoja prizadevanja k ponovni združitvi spornih ozemelj, so se v Gorici sestali predstavniki Pazinske grofije, Trsta in Reke (Mitis, 1902, 105) in nasprotovali obsežni združitvi s Kranjsko. Medtem ko so se kranjski deželni stanovi zavzemali za večjo odvisnost priključenih gospostev kranjskim upravnim in sodnim inštancam, so na nasprotni strani istrski plemiči omenjena prizadevanja čutili kot omejitev svojih pridobljenih svoboščin in privilegijev. Za boljši odpor in enoten nastop nasproti že dobro organiziranim in politično vplivnim kranjskim deželnim stanovom so vsakakor potrebovali organizacijo ali telo, ki bi bilo, tako kot kranjski deželni zbor, korporacija deželnega plemstva, ki je urejala zadeve svojih članov in upravljala deželo (Vilfan, 1996, 192) ter se v ta namen zbirala na deželnih zborih. Dokument, ki potrjuje zbiranje istrskega plemstva na nekakšnih deželnih zborih v 16. stoletju, je inštrukcija, ki sta jo sestavila (deželna) zbora plemičev s Krasa in Istre svojemu predstavniku za državni zbor v Innsbrucku leta 1515, pazinskemu glavarju Janezu Dürerju (Kandler, 1898, citirana listina). Predstavniki Istre in Krasa so se zbrali v Trstu 17. marca 1515. Takšno organizacijo in moč, kot so jo v tem času imeli kranjski, štajerski in koroški deželni zbor, istrski zagotovo ni imel. Verjetno je, da so se plemiči, duhovščina in meščani sestajali in odločali o pomembnejših zadevah, vendar istrski zbor ni imel kompetenc kot ostali deželni zbori, predvsem glede odobritev davkov.¹⁴ Pietro Kandler navaja, (Kandler, 1898, citirana listina) naj bi istrski deželni zbor sestavljali trije stanovi: 12 plemičev, duhovščina in predstavniki mest. Duhovniški stan naj bi sestavljali pičanski, puljski in poreški škof,¹⁵ opati samostanov (Sv. Petar u Šumi, Čepič, Pazin), pazinski prošt ter kapitelj v Gračišču, Pičnu, Brseču, Tinjanu in Lovranu. Tretji, meščanski stan naj bi sestavljali predstavniki tistih krajev v Pazinski grofiji, ki

12 Misljeno je posebno ogradno sodišče v Slovenski marki, ki ga je ukinil cesar Maksimilijan I. Posebno ogradno sodišče za Istro je bilo ukinjeno po letu 1530. Prim. Vilfan, 1943, 88.

13 Predvsem s širjenjem habsburške posesti proti morju v 14. stoletju je začel rasti promet z beneškimi in drugim italijanskim blagom proti Ogrski po kraški poti skozi Ljubljano (smer zahod-severozahod). Prim. Gestrin, 1991, 81-113.

14 V inštrukciji le prosijo cesarja, naj jim zaradi velikih škod, nastalih v času avstrijsko-beneške vojne, davke zmanjša ozioma odpusti.

15 Slednja dva zaradi posestev, ki sta ju imela v habsburški Istri.

so imela statuse mest: Pazin, Tinjan, Brseč, Pičan, Gračišče in Lovran.¹⁶ Pri ugotavljanju, katerih dvanajst plemičev naj bi sestavljalo plemiško kurijo, sem se oprla na raziskave Camilla de Franceschija o lastnikih posameznih manjših istrskih gospostev (De Franceschi, 1963; id., 1898, 1899). Leta 1513 so se v Istri prenehale sovražnosti med Benečani in Avstrijci. Nekatera gospostva in kraje so Benečani v tej vojni osvojili in jih po mirovnih pogajanjih leta 1523 tudi obdržali. V inštrukciji iz leta 1515 so zato zbrani na zboru v Trstu med drugim prosili cesarja, naj na pogajanjih z Benečani poskuša doseči vrnitev zasedenih krajev v avstrijske roke (Kandler, 1898, citirana listina). Predvidevam, da so se tega zasedanja udeležili tudi tisti plemiči, ki so svoja posestva v Istri izgubili, zato sem pri ugotavljanju sestave plemiške kurije le-te tudi upoštevala. Plemiško kurijo naj bi tako sestavljali naslednji plemiči: lastniki Boljuna Zehornerji;¹⁷ lastnik Račic, Gašper Walderstein;¹⁸ lastnik Lupoglava, Vilhelm Herberstein;¹⁹ lastnik Paza, Bernardin Barbo;²⁰ lastniki Kozljaka: Kastelan, Janez in Franc Barbo²¹ ter Jakob Nikolich;²² lastnik Kršana, Gašper Kršanski;²³ lastnik Raklja in Barbana, Janez pl. Taxis;²⁴ lastnik Završja, Andrej Dürer;²⁵ ter lastnik Momjana, Bernardin Raunach.²⁶ Število plemičev, ki naj bi sestavljalo plemiško kurijo, je zgolj domnevno. Možno je, da je imela kakšnega člana več (polnoletni otroci plemičev) ali manj.

Vsekakor so bili zbori privilegiranega prebivalstva v Istri kratkega veka zaradi že omenjenih izgub posesti in izumrtja nekaterih plemiških rodbin (Mitis, 1902, 105-106). Nekatera posestva so bila inkorporirana v Pazinsko grofijo, nekatere je deželni knez kupil ali zamenjal in jih dal v zastavo, v glavnem tujcem.²⁷ V imenjski knjigi za Kranjsko (najstarejša ohranjena je iz leta 1539) (ARS; AS-306, 1) so ohranjeni podatki o plemičih-lastnikih tistih posestev v Istri, ki so bila pod

stanovskim obdavčenjem in torej ločena od Pazinske grofije. Omenjajo se Waldersteini, Žiga Moser, dediči Macharja iz Klane, Štefan iz Oberndorfa, Kastelan Barbo in Janez Nikolich ter Martin Belbi (ARS; AS-306, 1). Od omenjenih so se v drugi četrtini 16. stoletja sestankov kranjskega deželnega zbora udeleževali predstavniki rodbine Barbo ter Žiga Moser (ARS; AS-2, 876). Smemo zaključiti, da so sestanki deželnih zborov iz Istre in Krasa bili zelo kratkega veka, njuno plemstvo pa se je že v drugi četrtini 16. stoletja udeleževalo zasedanj kranjskega deželnega zbora. Prenehanje zbiranja istrskih deželnih stanov na lastnih zasedanjih je bilo, skupaj z izgubo pravice do lastnega ogradnega sodišča, ključni moment pri dokončnem vključevanju plemstva v delo kranjskih deželnih organov in konec njihove dejanske avtonomije.

Navedeni primeri potrjujejo, da je bila za odnose med Kranjsko in Istro, v smislu urejanja statusa Istre do Kranjske, odločilnega pomena prva tretjina 16. stoletja. Kranjski deželni stanovci so v svojih prizadevanjih, da bi navezali Istro nase in jo vključili v svoje institucije, popolnoma uspeli: v upravnem smislu je bilo pomembno prenehanje sestajanja istrskih deželanov na lastnih zborih in sodelovanje le-teh na kranjskem deželnem zboru. Pri vključevanju Istranov v delo kranjskih sodnih institucij pa je bila ključna odprava posebnega, istrskega ogradnega sodišča. Razprave glede Istre so se na zasedanjih kranjskega deželnega zbora nadaljevale, pojavila pa so se druga vprašanja, predvsem o pristojnostih deželnih organov (deželni stanovci) in deželnoknežjih organov (vicedom, pazinski glavar) glede političnih in drugih odločitev v Istri.

DAVKI

Tako kot v upravi in sodstvu je bila habsburška Istra

16 Kandler, 1898, citirana listina. To so bila največja naselja v Pazinski grofiji. V turbarju iz leta 1578 se kot mesteca (Städtl) označujejo Pazin, Pičan, Gračišče, Tinjan, Beram in Lovran. Ostala naselja so imela status vaških komunov. De Franceschi, 1963, 144.

17 Leta 1523 je bilo gospostvo inkorporirano v Pazinsko grofijo. De Franceschi, 1963, 239-243.

18 Leta 1523 so pripadle Benečanom. De Franceschi, 1963, 249-253.

19 Leta 1511 je na gradu bival Vilhelm Herberstein. De Franceschi, 1963, 257-269; id., 1898, 175.

20 Zadnja iz rodbine Walderstein, Barbara, se je poročila z Bernardinom Barbo, solastnikom Kozljaka. De Franceschi, 1963, 253-257; id., 1898.

21 Rodbina, po izvoru iz Beneške republike, se je v Istri naselila v 15. stoletju. Po letu 1534 so se začeli imenovati Barbo-Waxenstein, po gospostvu Kozljak. Člani rodbine so opravljali pomembne funkcije na Kranjskem in bili imetniki več zemljiških gospostev v Istri in na Kranjskem. Umek, 1987, 185-186.

22 Kozljak so podedovali po svojem stricu Juriju Moysse. Družina Moysse je bila ena redkih neplemiških lastnikov gospostev v Istri v 16. stoletju. De Franceschi, 1963, 269-279; Smole, 1980, 237-238.

23 Rodbina Kršanskih izvira iz rodu Henrika iz Pazina. Karel Kršanski je bil v letih 1289-1305 pazinski glavar. Majnhard Kršanski in njegov sin Janez sta se začela poimenovati po Kršanu (Kharschan). De Franceschi, 1963, 280; Štih, 1994, 68.

24 Obe gospostvi sta prešli v roke Benečanov. De Franceschi, 1963, 289-291.

25 Dürerji so bili kraška plemiška rodbina, ki je v 16. stoletju zasedla močne pozicije v Istri. Janez in Jakob sta bila pazinska glavarja. De Franceschi, 1963, 55, 71.

26 Momjan so kranjski plemiči Raunachi pridobili konec 15. stoletja. Po avstrijsko-beneški vojni je Momjan pripadel Benečanom, a so Raunachi po določilih mirovnega sporazuma v Trentu ostali njegovi lastniki. De Franceschi, 1963, 295-300.

27 Tak primer je Lupoglava, ki ga je nadvojvoda zamenjal s Herbersteini in ga dal v zastavo senjskemu plemiču Ivanu Kružiču.

tudi v davčnem pogledu razdeljena med stanovsko in deželnoknežje obdavčenje. Dvojno obdavčenje se je izvrševalo tudi na Kranjskem. V Pazinski grofiji je obdavčenje opravljal deželni knez s pomočjo kranjskega vicedomskega urada. Davek, ki so ga plačevali deželnoknežji podložniki, se je označeval kot urbarski davek (Urbarsteuer) (Vilfan, 1996, 319). Stanovsko obdavčenje je temeljilo na napovedih posestev, vpisanih v deželni imenjski knjigi.²⁹ Višino davkov za določeno leto, ki so jih deželani razporedili med seboj po ključu imenjske davčne osnove, so kranjski stanovi deželnemu knezu odobrvali na zasedanjih deželnega zbora, ki ga je imel pravico sklicati le deželni knez. Skupna odobrena višina davkov se je imenovala deželna privolitve (Landes Bewilligung). K njej so prispevali vsi deželani, ki so imeli svoja posestva v deželi, med njimi tudi tisti plemiči v Istri, katerih posestva niso bila inkorporirana v Pazinsko grofijo.²⁹ Kranjski stanovi so se pritoževali, da Kranjska od vseh notranjeavstrijskih dežel prispeva največji delež deželne privolitve, čeprav je med vsemi najmanjša (ARS, AS-2, 324, Ljubljana, 29. april 1555). Najbolj je stanove bodlo dejstvo, da so v deželi več kot polovico ozemlja obsegala deželnoknežja gospostva in imenja (več kot 30 gospostev in imenj) (ARS, AS-2, 324, Ljubljana, 29. april 1555), ki niso sodelovala v deželni napovedi, pač pa so spadala pod direktno deželnoknežje obdavčenje. Od leta 1560 so poleg urbarialnega davka deželnoknežja gospostva plačevala tudi davek za vzdrževanje vpoklica pripravljenosti in oborožitve. To je bil poskus izenačitve davčnih obremenitev stanovskih in deželnoknežjih davčnih obvezancev. S tem davkom so bili obremenjeni tudi zastavni imetniki istrskih gospostev.

Problem, ki se je pojavljal v zvezi s pristojnostjo ljubljanskega ogradnega sodišča nad istrskimi deželani, se je pojavil tudi pri izvrševanju stanovskega obdavčenja. Ko svojega nasprotovanja davkom niso mogli nadaljevati preko svojega sodišča oziroma županskih sodišč, pred katerimi so (se) sodili, so se istrski plemiči stanovskemu obdavčenju poskušali izmakniti s trditvijo, da je Istra inkorporirana samo vicedomskemu uradu in ne stanovom (Vilfan, 1996, 320). Poleg davka na imenjsko rento so se Istrani izogibali tudi plačilu ostalih stanovskih davščin: vinskega daca, čepnine, davka za duhovščino, tedenskega denariča idr. Plačilu so se izogibali plemiči, duhovščina in podložniki.

V drugi polovici stoletja zasledimo vrsto pritožb, ukazov in poskusov izterjave tako tekočih davčnih obveznosti kot tudi precejšnjih davčnih zaostankov iz Istre. Do leta 1542 se je na primer na račun davka za duhovščino v Istri nabrala že lepa vsota davčnih zaostankov. Z odločbo, izdano na deželnem zboru, so

kranjski stanovi pristali na odpust dolgov istrski duhovščini pod pogojem, da vnaprej svoje prispevke plačujejo redno, tako kot ostali deželani (ARS, AS-2, 322, 18. julij 1542). Leta 1559 so Istrani iz Pazinske grofije prosili za oprostitev plačila daca. Svoje prošnje so utemeljevali z veliko revščino v deželi. Zaradi poskusa izterjave daca je prišlo celo do upora, v katerem je bil dacar poškodovan (ARS, AS-2, 324, 4. marec 1559). Stanovi so se predlogu komisarjev, da bi Istranom delno opustili plačilo daca, odločno uprli. Stanovom se je zamisel, da bi upornikom opustili plačilo daca, zdelo nesprejemljiva. Zahtevali so, da se Istranom mora naložiti določen znesek, ki naj ga, skupaj z zaostanki, izterjata deželni glavar in deželni vicedom (ARS, AS-2, 324, Ljubljana, 4. marec 1559).

Včasih je kranjski deželni zbor pri poskusih uvedbe in izterjave rednih in izrednih davkov postal vmesni člen med deželnim knezom in njegovimi podložniki na deželnoknežjih posestvih. Tako je bilo tudi leta 1568, ko je na zahtevo deželnega kneza na seji 16. februarja 1568 deželni zbor odobril splošno mesečno naklado in kontribucijo proti Turkom za eno leto (od 1. marca 1568 do 28. februarja 1569). Razglas, ki ga je izdal deželni zbor četrtinskim prejemnikom na Kranjskem, se je nanašal na prav vse podložnike: duhovne in posvetne gospode, imetnike zastavnih deželnoknežjih gospostev, meščane in prebivalce trgov (ARS, AS-2, 327, 12. avgust 1568). Na osnovi razglasa se je četrtinski prejemnik za Istro Jožef Nikolič 16. septembra odpravil v Pazin, vendar mu nihče od davčnih zavezancev ni hotel plačati kontribucije (ARS, AS-2, 327, 15. november 1568). Istrski podložniki in duhovščina so želeli deželnemu knezu sami razložiti svojo nezmožnost plačila omenjenega davka. Pazinski glavar je v svojem imenu plačal 12 goldinarjev kontribucije, duhovščina pa je po Nikoliču poslala pismo s prošnjo, naj jih deželni knez oprosti plačila (ARS, AS-2, 327, Ljubljana, 15. november 1568). Tudi plemiči in deželni podložniki v Istri so zavrnili plačilo z obrazložitvijo, da bodo poravnali svoj delež kontribucije takrat, ko bodo to opravili podložniki Pazinske grofije (ARS, AS-2, 327, Ljubljana, 15. november 1568). Ker so se izterjavi uprli tudi podložniki drugod na Kranjskem, je deželni zbor deželnemu knezu predlagal, naj bi kontribucijo plačali tudi tisti lastniki posestev, ki v deželi niso bili nastanjeni, vendar so tam imeli posestva (ARS, AS-2, 327, Ljubljana, 27. november 1568). S tem naj bi nekoliko omilili odpor in podložnike razbremenili. Nadvojvoda ni hotel popustiti, v Pazinski grofiji kontribucije ni hotel spregledati. Pristal je le na preveritev verodostojnosti izjav pazinske duhovščine o njihovi veliki revščini (ARS, AS-2, 327, Gradec, 14. december 1568). Ker kontribucije niso uspeli pobrati še

28 O tehniki odmere obdavčenja prim. Vilfan, 1996, 313-315.

29 Za mesta je veljalo posebno obdavčenje, duhovščina je davek plačevala tako kot plemiči, od imenjske rente. Prim. Vilfan, 1996, 319.

naslednje leto, so se stanovi zavzeli za dodatno omilitv: ker je šlo za zadevo obrambe dežele, naj bi se podložnikom v zameno za kontribucijo spregledalo plačevanje hubnega davka ali oklicnega denariča (ARS, AS-2, 327, Ljubljana 11. februar 1569). Kranjski stanovi so v zaščiti lastnih interesov v glavnem vztrajali na nepopustljivem stališču, da je davke od Istranov treba izterjati, saj so od njihove izterjave bili tudi sami odvisni. Še več, dostikrat so stanovi vztrajali na stališču, da svojih davkov dežela ne more poravnati, dokler tega ne storijo zastavni imetniki deželnoknežjih gospostev (ARS, AS-2, 331, Ljubljana, 10. september 1583). Šlo je za zaostanke Pazinske grofije in nekaterih drugih gospostev pri plačilu tedenskega denariča (Wochenpfenning), čepnine in vinskega daca. Kranjski stanovi so svojo nezmožnost plačila davščin opravičevali z zaostanki deželnoknežjih gospostev in z velikimi izrednimi davki, ki jih je prispevala Kranjska (ARS, AS-2, 331, Ljubljana, 10. september 1583). Deželni glavar je stanovom obljubil posredovanje, da bo deželni knez izdal stroge ukaze glavarjem na Reki, v Trstu in Pazinu za izterjavo omenjenih zaostankov (ARS, AS-2, 331, Ljubljana, 23. september 1583). Kljub vsem poskusom izterjave istrskih davčnih zaostankov niso uspeli izvesti, saj so se enake pritožbe kranjskih stanov nadaljevale še v letu 1585 (ARS, AS-2, 331, Ljubljana, 20. januar 1585). V drugi polovici 16. stoletja je bilo nešteto poskusov izterjave davčnih zaostankov od istrskih gospostev. Deželni stanovi so z njihovo izterjavo pritiskali na deželnega kneza in poskušali doseči davčno izenačitev na deželnih in deželnoknežjih posestvih. Posebej so na tem vztrajali tudi zaradi deželnih posestev v Istri, katerih lastniki so se sklicevali na neplačevanje davkov zastavnih imetnikov. Če bi deželni knez izterjal davke od svojih posestev, bi kranjski stanovi uspeli izterjati davke od drugih posestnikov v Istri. Odnos do Istre je v tem primeru neposredno vezan na deželne finance in s tem povezano razmerje moči deželnih stanov do deželnega kneza. S tem si lahko razlagamo njihovo nepopustljivost, čeprav so se v določenih primerih, ko so bile objektivne okoliščine takšne, da je bila davčna izvršba onemogočena (npr. v času avstrijsko - beneške vojne), pokazali za dokaj razumevajoče.

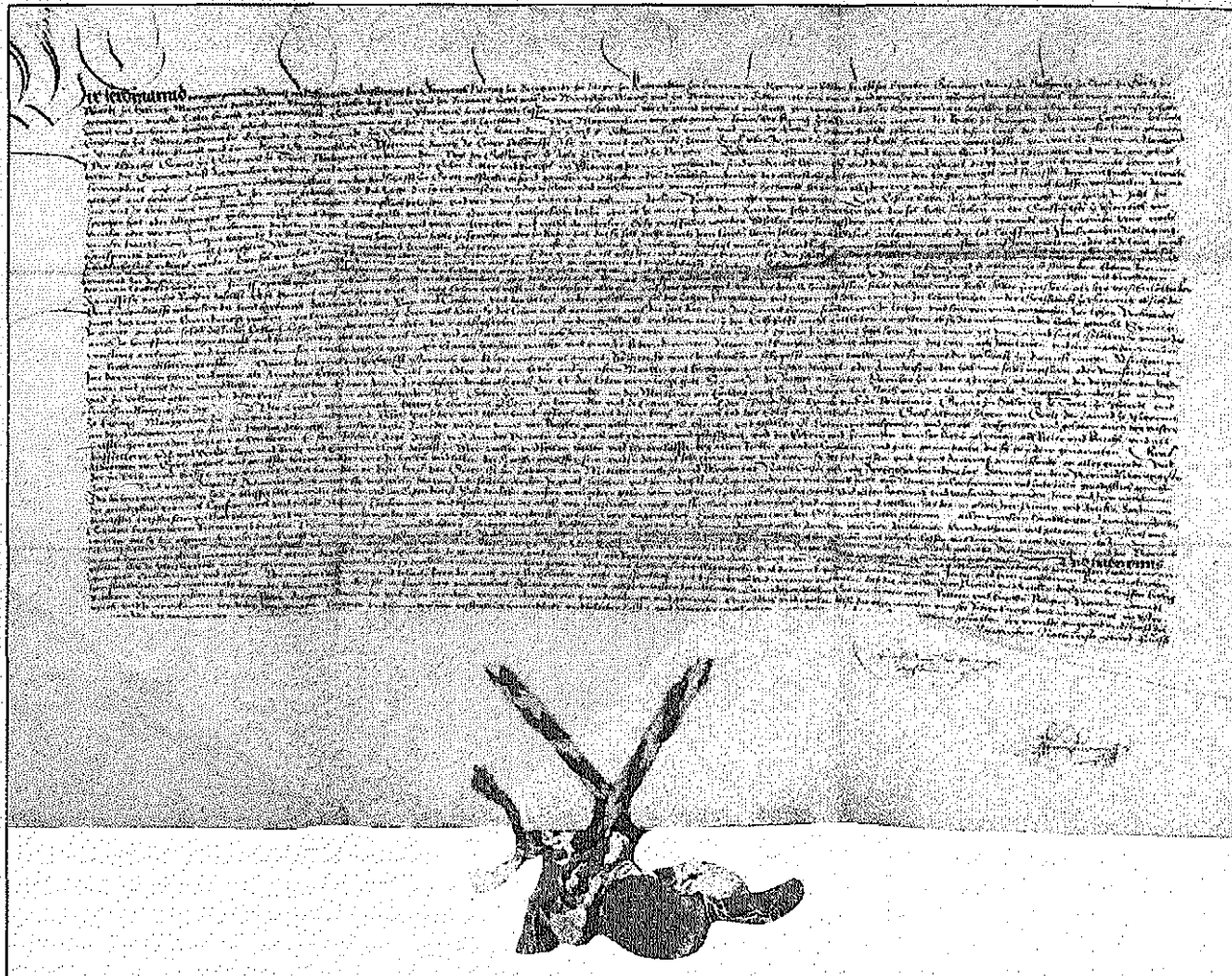
3. Finančna pomoč in obramba dežele

Kranjski deželni stanovi so Istri v času stisk in nevarnosti posredovali tudi svojo pomoč. Svojo skrb za Istro so večkrat pokazali v zvezi z obrambo pred turškimi vpadi in beneškimi sosedi. Ko je bilo leta 1510 zaradi vojne v deželi veliko pomanjkanje, so kranjski

stanovi cesarskim komisarjem predlagali, naj se na dvor pošlje zanesljiva oseba, ki naj bi cesarju predložila težko stanje na Kranjskem in predvsem v Trstu, na Krasu in v Istri (ARS, AS-2, leto 1510). S podaljševanjem vojne se je stanje še poslabšalo: v deželi je bilo premalo vojaštva, zmanjkovalo je živeža. In ker je cesar vojne operacije mislil nadaljevati, so ga zbrani deželani na deželnem zboru 10. 6. 1511 prosili, naj v Istro nujno pošlje dodatno vojaško pomoč (pešce in konjenike) za obrambo proti vdorom Benečanov. Stanovi so velikodušno ponudili na razpolago tudi svoje konje in pomoč (ARS, AS-2, 314, Ljubljana, 10. junij 1511). Težko stanje v Istri in v Slovenski marki je za stanove pomenilo zmanjševanje dohodkov in predvsem večje breme centralne Kranjske v davčnem pomenu. Istra in Slovenska marka zaradi oropanosti in opustelosti nista mogli prispevati svojih deležev davkov v deželno blagajno. Zato so kranjski stanovi poskušali omiliti zahteve deželnega kneza po visokih davščinah za obrambo. Svoje prošnje s takšnimi utemeljitvami so deželni stanovi pošiljali na cesarja (ARS, AS-2, 315, Ljubljana, 6. september 1516). Ta bi moral pri davkih upoštevati dejstvo, da "pomanjšana" Kranjska³⁰ ni sposobna sama plačati visoke davčne naložitve. Pri tem stanovi Istranov niso obdolževali zaradi neplačevanja davkov, le poskušali so doseči zmanjševanje deželne nakiade za celo Kranjsko (ARS, AS-2, 315, Ljubljana, 6. september 1516). Povsem drugo stanje glede pomoči pri obrambi "priključenih" dežel se je pokazalo v drugi polovici stoletja, ko je nadvojvoda Karel leta 1567 poskušal v Istri in Hrvaškem primorju organizirati obrambo s pomočjo kranjskih deželnih stanov. Vojaška organizacija na Kranjskem je slovela na obrambnem redu, izdanem leta 1530 (Simoniti, 1991, 45), ki je v primeru nevarnosti predvideval postavitev konjeniške vojske s pomočjo davka na imenje ter vojske pešcev z vpoklicem podložnikov. Za vzdrževanje pripravljenosti je bil vpeljan davek, ki je za deželane znašal šestino deželne imenjske rente (Anschlag des 6. Pfennigs): Zastavni imetniki na deželnoknežjih posestvih so za isti namen od leta 1560 plačevali tretjino še neugotovljene osnove (der Pfandschafter 3. Pfennig) (Vilfan, 1996, 320; Simoniti, 1991, 46-47). Zaradi posebnega obdavčenja deželnoknežjih gospostev, ki so v Istri prevladovala, je tudi pri obrambi dežele prihajalo do nasprotovanj med kranjskimi stanovi in deželnim knezom. Čeprav je Istra s Krasom tvorila posebno vojaško četrt,³¹ je zaradi komornega premoženja organizacija obrambe potekala nekoliko počasneje. Nadvojvoda Karel je leta 1567 predlagal, da se tudi v obmejnih krajih obramba organizira tako, da se uvede nabor tako imenovanega desetega in petega mo-

30 Pomanjšana zaradi dejstva, da sta bili Slovenska marka in Istra "odrezani" od Kranjske zaradi turških vpadov in avstrijsko-beneške vojne.

31 O vojaških četrtih prim. Simoniti, 1991, 50-52.

Listina s katero je Ferdinand I. potrdil svoboščine, ki sta jih dala in potrdila Istrski goriski grof Albert 29. aprila 1365 (Metlika) in vojvoda Leopold 5. julija 1374 (Ljubljana). Listina vsebuje transumpta obeh listin (ARS, Kronološka zbirka listin, 1523, november, 14., Dunajsko Novo mesto; foto: T. Lauko).
The deed with which Ferdinand I confirmed the rights issued by Albert, the Count of Istra and Gorica, on April 29th 1365 in Metlika, and by Duke Leopold on July 5th 1374 in Ljubljana. The deed contains the transumpt of both documents (ARS, Chronological collection of deeds, 1523, November, 14th, Vienna New Town; photo: T. Lauko).

za (zehend und funft Mann dinen).³² Organizacijo nabora naj bi pripravila dva kapetana (Hauptleuth), denar bi prispeval delno deželni knez, delno pa deželni stanovni (ARS, AS-2, 326, 2. april 1567). Deželnim stanovom se je obramba južne meje zdela sicer potrebna in koristna, vendar so od nadvojvode zahtevali večjo denarno pomoč. Svojo željo so utemeljevali z dejstvom, da obmejni kraji s Kranjsko niso bili nikoli povsem povezani: bili so v glavnem ločeni od deželne jurisdikcije (npr. Pazinska grofija) in je zato njihova zaščita v

pristojnosti deželnega kneza (ARS, AS-2, 326, Ljubljana, 7. april 1567). Dejstvo je, da je tudi stanovom obramba dežele pomenila toliko kot deželnemu knezu, vendar so se stanovni počutili ogrožene, saj se je nadvojvoda v zvezi z Istro obračal nanje le takrat, ko je šlo za denarno ali vojaško pomoč. Odposlani nadvojvodovi komisarji so stanovom zagotovili, da vpoklicanih kmetov ne bodo pošiljali v osvajalne vojne in da bodo vpoklic izvršili le v primeru, ko bi bilo treba deželo braniti.³³ V drugi polovici 16. stoletja so pogosto namesto kmečkega na

32 ARS, AS-2, skatla 326 (fasc. 217), 2. aprila 1567. Vpoklic desetega, oziroma petega moža v primeru večje nevarnosti je za Kranjsko določal že obrambni red iz leta 1530. Prim. Simoniti, 1991, 45-47.
 33 ARS, AS-2, sk. 326 (fasc. 217), 8. april 1567. Tudi obrambni red iz leta 1530 je določal obrambo le v okviru deželnih meja. Simoniti, 1991, 45.

bora postavili najemnike. Za delno ali popolno oprostitvev od vpoklica so morali kmetje plačati davek (Simoniti, 1991, 136). Nadvojvoda je pozval stanovne, naj zadevo uredijo tako, kot je na Gorenjskem in Dolenjskem, kjer so podložniki za oprostitvev od splošnega poziva poleg davka plačevali še 24 krajcarjev od hube (ARS, AS-2, 326, 9. april 1567; Simoniti, 1991, 48-49, 135-136). Stanovi so se končno s predlogom strinjali, vendar so zahtevali, da se za oskrbo kmetov nakaže še 600 goldinarjev iz deželne dovoljenja zbora (Versammlung) Goriške grofije ali iz drugih sredstev (ARS, AS-2, 327, Ljubljana, 12. januar 1568).

ZAKLJUČEK

Kompleksnost vzajemnega odnosa Kranjske in Istre v 16. stoletju je nemogoče pojasniti na osnovi drobnih vesti, ki so nam jih zapustili kranjski viri. Ti drobci nam vendarle odpirajo možnosti za nekaj splošnih zaključkov, in eden najpomembnejših je prav ta, da so bili ti odnosi zelo kompleksni, zajemali pa so vsa področja političnega, družbenega in gospodarskega življenja obeh dežel. Tako so v političnem smislu prvo tretjino do polovice stoletja zaznamovala na eni strani prizadevanja kranjskih stanov po vključevanju istrskega prostora v kranjske upravne in sodne institucije. Na drugi strani so stali istrski deželani s svojimi 150 let starimi privilegiji in svoboščinami, ki so jih poskušali zaščititi in ohraniti. V teh okoliščinah sta si bili deželi nasprotni. Povezoval ju je isti deželni knez, slednji pa je iz lastnih interesov stopil na stran kranjskih deželnih stanov in tako Istri onemogočil samostojen razvoj. Moč je kranjskim stanovom v Istri odvzel z ustanovitvijo močnega komornega premoženja - Pazinske grofije, ki jo je izvzel izpod vpliva Kranjske in njenih deželnih organov. S tem

je po drugi strani omogočil proces "priklopitve" tistih plemičev in posesti, ki v Pazinsko grofijo niso bila vključena, ter njihovo sodelovanje v delu kranjskih institucij. V Istri je to zavrlo razvoj domačega fevdalnega elementa, zakupniki deželnoknežjih gospodstev so bili tujci (kranjski, koroški in hrvaški plemiči), isto se je dogajalo z upravnimi službami.

Za Kranjsko je dvojnost oblasti v Istri enkrat pomenila prednost, drugič pomanjkljivost. Prednost si je izborila s prodorom in širitvijo oblasti na jug vse do morja: to je pospešilo trgovino, izmenjavo blaga, razvoj komunikacij. Pomanjkljivost je bila v nedorečenih institucionalnih pristojnostih ter ozka prepletenost deželne in deželnoknežje sfere v vseh delih istrskega vsakdanjega življenja. Ta prepletenost je bila v Istri tako izrazita, da je bilo stanovsko odločanje v istrskih zadevah največkrat nemogoče realizirati: stanovi so ostajali le posvetovalni organ. Kljub začasnemu vzponu v sedemdesetih letih 16. stoletja, niso imeli možnosti za uspeh, čeprav so se upirali. Ciled Istre so se pogostokrat ravnali po trenutni situaciji in preko istrskih zadev poskušali doseči koristi zase.

Kranjski deželni stanovi so bili večji del 16. stoletja v Istri le posredniki pri izvrševanju deželnoknežjih ukazov, predvsem pri izterjevanju raznih davkov. Prav ti poskusi izterjave davkov so v drugi polovici 16. stoletja onemogočili tesnejše navezovanje stikov med Kranjsko in Istro: dvojno obdavčenje je neizbežno vodilo k sporom. Čeprav so stanovi poskušali ostati objektivni in so se včasih zavzeli za Istrane, so vendarle kot dobri politiki vselej delovali v svojo lastno korist. Slabost, ki je izvirala iz takega razmerja, se je pokazala nekoliko pozneje, v prvi polovici 17. stoletja, ko je z uskoško vojno Istra doživela enega največjih zlomov v vsej svoji zgodovini.

ABOUT THE RELATIONS BETWEEN THE PROVINCE OF CARNIOLA AND HAPSBUERG ISTRA IN THE 16th CENTURY CARNIOLAN SOURCES

Daniela JURJIČIĆ ČARGO

Archives of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1

SUMMARY

The relations of Carniola and Istra in the 16th century in the political sphere were to a great extent marked by the efforts of the Carniolan States to make the participation of Istran countrymen felt to a greater degree in the work of Carniolan administrative and law institutions. In this way they would, by abolishing the Istran autonomous States and by subordinating them to the Carniolan provincial authorities, reduce their political influence, and at the same time increase their own influence over the territory, which was in a greater part under the direct control of the provincial prince. The Istran countrymen opposed these aspirations with determination, but their numerical inferiority and limited economic power gave them no chance of success. The epidemics of infectious diseases, the Austrian-Venetian war, and finally also the vast province-princely possession which mainly the foreign feudal lords had on lease, held the development of the home feudal element back. Thus the Istran upper class was more and